

WILLEM WITSEN

1860-1923

een kunstenaarsportret in brieven

Willem Witsen (1860-1923), een kunstenaarsportret in brieven

Willem Witsen (1860-1923)

Een kunstenaarsportret in brieven

bezorgd door
LINDA MODDERKOLK
ODILIA VERMEULEN
ESTER WOUTHUYSEN

Hilversum
Verloren
2023

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van

De uitgever heeft gepoogd van alle rechthebbenden van afbeeldingen waar nodig toestemming te verkrijgen voor reproductie. Wie meent dat dit niet naar behoren is gebeurd, kan zich wenden tot de uitgever.

Afbeeldingen op het omslag: Willem Witsen, *Zelfportret*, 1893 (UB Leiden); Willem Witsen, *Brouwersgracht*, 1910 (zie p. 217 hierna).

© 2023 de auteurs

Uitgeverij Verloren bv, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 094 8

Omslagontwerp: Rombus Hilversum / Tanja Stropsma
Typografie: Rombus Hilversum / Thys VerLoren van Themaat
Druk: Wilco Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	6
Brieven	
1 1877-1888 Grote vriendschappen – gezamenlijke strijd <i>'n Nieuwe Periode, 'n sensationeele kunst</i>	9
2 1888-1890 Verlangen naar verandering – Londense jaren <i>'n stemming van ernstige zware mooiheid</i>	101
3 1891-1899 Eerste huwelijk – doorbraak als schilder en etser <i>Mooi, mooi, mooi, anders niets</i>	137
4 1900-1914 Nieuwe liefde – tanend succes op de kunstmarkt <i>'k word altijd afgebroken als een van de oude pruiken tegenover het Modernisme</i>	183
5 1915-1923 Reizen naar Amerika en Nederlands-Indië – veelgevraagd portretschilder <i>Als 'k werk ben 'k altijd gelukkig</i>	233
Lijst van correspondenten	289
Verantwoording	290
Bibliografie	292
Woord van dank	296
Register	298

Voorwoord

Vincent van Gogh – misschien wel de beroemdste briefschrijvende schilder uit de geschiedenis – merkte ooit op: ‘schrijven is eigenlijk maar een beroerd middel om elkaar dingen begrijpelijk te maken’. Dat inzicht weerhield hem er echter niet van zijn ideeën, gedachten en lotgevallen uitvoerig in brieven te verwoorden. Ook Willem Witsen slaakte in zijn brieven wel eens een dergelijke verzuchting – en ook hij bleef schrijven. Je zou hier kunnen spreken van een fenomeen dat eigen is aan het genre: in veel (kunstenaars)correspondenties gaan die relativering van het geschreven woord én de noodzaak tot schrijven hand in hand.

Er zijn ontelbare kunstenaarsbrieven overgeleverd en dat is een groot geluk voor ons. Ze zijn een leerzame en fascinerende, eerstehands bron voor ons begrip van een voorbije historische werkelijkheid, zowel op het terrein van het persoonlijk leven als op dat van de bredere culturele en maatschappelijke context waarin dat leven werd geleid. Brieven van schilders, dichters, componisten, architecten, choreografen, beeldhouwers et cetera kunnen ons wijzer maken omtrent hun opleiding, materialen en technieken, netwerk, intenties, voorbeelden, inspiratiebronnen, persoonlijke problemen en artistieke opvattingen; daarnaast vertellen ze over de personen en omstandigheden die hierop van invloed waren. Wat kunstenaars veelal gemeen hebben, uit de aard van hun aanleg, is dat ze een speciale antenne hebben voor het opvangen van de signalen uit de tijd waarin ze leven. Ze zijn gewend te kijken en te luisteren naar de dingen, de mensen, de natuur, het kleinere of grotere beweeg om hen heen.

Tegelijkertijd zijn kunstenaars in veel opzichten net als mensen: elk zingt zoals hij gebekt is. Zo is het onmogelijk een brief van Breitner voor een brief van Van Gogh te houden, of een van Witsen voor een van Van Looy, of een van Reve voor een van Kellendonk, of een van Diepenbrock voor een van Vermeulen. Afgezien van verschillen in stijl (al kan dat sterk met het volgende verbonden zijn) kunnen schrijverstemperamenten geplaatst worden op een lijn tussen twee uitersten: naar-binnen-gerichtheid en naar-buiten-gerichtheid. Ofwel: enerzijds mededeelzaamheid over het persoonlijk leven, innerlijke roerselen of gedachteleven (Van Gogh), en anderzijds het persoonlijke afschermen en de blik richten op het vak, de omgeving, de leefwereld, de verbindingen met anderen (Mondriaan).

Willem Witsen beweegt gedurig op en neer tussen deze uitersten. We leren hem in zijn brieven kennen als schilder, etser, fotograaf, kunstcriticus, minnaar, vriend, amateurcellist, schaker, echtgenoot, vader en, uiteindelijk, gearriveerd kunstenaar.

Hij was geneigd zijn innerlijk te openen voor intimi maar zonder zichzelf al te kwetsbaar te maken; hij was onzeker maar wist ook wat hij wilde; hij was een toegewijd kunstenaar voor wie zijn werk te allen tijde voorop stond; hij had zijn geliefden lief maar kon zijn onafhankelijkheid niet prijsgeven; hij voelde zich niet thuis in hogere kringen maar wist zich daarin heel goed te handhaven; op jonge leeftijd streefde hij als een van de Tachtigers onrustig voorwaarts om tot rust te komen in de traditie; hij was zorgzaam voor en levenslang loyaal aan zijn vrienden. Brieven die aan hem gericht werden – ook in deze bloemlezing opgenomen – laten zien hoe vrienden en familieleden omgingen met al deze kanten van Witsens karakter en bezigheden.

Willem Witsen stond midden in de woelige wereld van kunst en literatuur in de decennia rond 1900. Dit boek presenteert een erg persoonlijke correspondentie en biedt tegelijkertijd een blik op een periode die op artistiek gebied gekenmerkt werd door een stroomversnelling van veranderingen – waar Witsen zich wisselend toe verhield. Om ons verleden te kennen en ons erfgoed recht te doen zouden er veel meer van dergelijke boeken moeten komen – in onze musea en archieven bevinden zich mooie en interessante brieven te over.

Leo Jansen, voorzitter Stichting Willem Witsen

¹ De kunstenaars en dichters Willem Witsen, Willem Kloos, Hein Boeken en Maurits van der Valk (v.l.n.r.), 1888. Foto Joseph Jessurun de Mesquita. Particuliere collectie.

HOOFDSTUK I

1877-1888 Grote vriendschappen – gezamenlijke strijd

'n Nieuwe Periode, 'n sensationeele kunst

De oudst bewaard gebleven brief in de correspondentie, geschreven in een wat onbeholpen en studentikoze stijl door de dan zeventienjarige Witsen, geeft een inkijkje in de culturele en intellectuele kringen waarin hij opgroeit. Hij is het zesde en laatste kind in een welvarend gezin, waarvan de wortels van vaderszijde teruggaan tot het bekende Amsterdamse regenten- en burgemeestersgeslacht. Na het overlijden van moeder Witsen in 1873 spelen oudste zus Cobi en haar hartsvriendin Coba Muller (samen de Cobaas of de C's genoemd) voor de gymnasiast een belangrijke rol. Dat zal zijn verdere leven zo blijven.

De avondlessen aan de Amsterdamse Rijksakademie waarvan in die eerste brief nog sprake is, verruult Witsen een jaar later voor het volledige programma. Daar treft hij gelijkgestemden: jonge, ambitieuze kunstenaars waarmee hij een grote bewondering voor de meesters van de Haagse School deelt en die met passie zoeken naar vernieuwing in de kunst. Vanuit de wens om persoonlijke ontwikkeling en onderlinge samenwerking te stimuleren richt Witsen met enkele van hen in 1880 kunstenaarsvereniging St. Lucas op. Samen met de schrijvers en dichters die ze al spoedig leren kennen bij het Letterkundig Genootschap Flanor, waarvan Witsen in 1884 lid wordt, manifesteren ze zich steeds meer als een nieuwe generatie.

Brieven uit het begin van deze periode zijn dun gezaaid. Ze worden pas vanaf 1884 talrijker en tegelijkertijd wordt Witsens toon serieuzer en de inzet voor zijn werk groter: 'k doe afstand van het luieren,' meldt hij september 1883 plechtig aan medestudent Jacobus van Looy.¹

Enerzijds heeft Witsen behoefte aan 'omgang, wrijving, gisting',² anderzijds belemmert het intensieve en losbandige vriendschapsleven hem ook in de concentratie op zijn werk. In 1884 besluit hij de academie te verlaten. Nog in het onzekere over een precieze invulling van de tijd, vestigt hij zich op Ewijkshoeve, het buitenhuis bij Lage Vuursche waar zijn vader, zussen Anna en Cobi en Coba sinds 1882 wonen.

Ewijkshoeve is een aantrekkelijke plek voor zijn kunstenaarsvrienden: onder anderen Piet Meiners, Jacobus van Looy, Jan Veth en Willem Bastiaan Tholen worden gastvrij onthaald. Ook de oudere kunstenaar Anton Mauve, voor wie Witsen veel bewondering voelt, verblijft er verschillende malen.

1 Witsen aan Van Looy, 6 september 1883.

2 Witsen aan Veth, 8 oktober 1884.

2 Het Westeinde, Amsterdam, ca. 1870. Foto Andries Jager. De familie Witsen woonde op nr. 28, het hoge hoekhuis links op de foto. Stadsarchief Amsterdam.

Ver weg van de rumoerige stad vindt Witsen inspiratie in de natuur en het plattelandsbestaan: 'dat volle ruwe leven, gezond en krachtig als de natuur zelf'.³ Hij schildert, tekent en etst voornamelijk arbeiders op het veld of in het bos, sterk beïnvloed door Jean-François Millet, Jules Bastien-Lepage en Mauve. Het werken gaat hem niet gemakkelijk af; regelmatig klaagt hij over zijn trage tempo en de druk om voor tentoonstellingen te moeten werken.

Van Looy, een van Witsens beste vrienden, is het grootste deel van de tijd niet in het land. Als winnaar van de Prix de Rome reist hij van februari 1885 tot maart 1887 door Italië, Spanje en Marokko. Het blijkt een lange tijdspanne om louter per brief te communiceren en meer dan eens moeten misverstanden en onbedoelde onaangenaamheden uit de weg worden geruimd. Witsen wijst geregeld op de eenzaamheid van hun beider bestaan: 'jij, in Italië bent niet verder van onze vrienden af dan ik: ik zie of spreek niemand'.⁴

In werkelijkheid is de afzondering zo groot niet en houdt Witsen de banden met Amsterdam stevig aangetrokken. Samen met Veth en Antoon Derkinderen richt hij in 1885 de Nederlandsche Etsclub op met het oogmerk de vrije grafiek weer op een hoger niveau te krijgen. Als in datzelfde jaar *De Nieuwe Gids* wordt opgericht is hij vanzelfsprekend van de partij. Zijn debuut als kunstcriticus in dit tijdschrift heeft Witsen aan Veth te danken. In de brieven aan Van Looy lezen we hoe onzeker Witsen nog over zijn schrijven is. Toch wint de strijdlust het uiteindelijk van zijn schroom:

³ Witsen aan Van Looy, 16 november 1886.

⁴ Witsen aan Van Looy, 23 of 28 april 1885.

in de loop der jaren stuurt hij een tiental artikelen in, vlammeende betogen waarin hij pleit voor een nieuwe kunst en van leer trekt tegen de gevestigde kunstcritici die het werk van de jongeren niet zouden begrijpen.

Mede door Witsens betrokkenheid bij *De Nieuwe Gids* wordt de band met Albert Verwey, die hij had leren kennen bij Flanor, sterker. Hoewel Verweys werk en persoonlijkheid al direct indruk op hem hadden gemaakt, leidde dat niet meteen tot een hechte vriendschap. In november 1885 vertrouwt Witsen Van Looy toe: "t Spijt me dat 'k Verwey niet beter ken – 'k voel zo iets van bewondering en aantrekking tot zo'n artiest."⁵ Nog geen jaar later brengt hij deze bewondering in een kort briefje aan Verwey zelf over.⁶

Uit de brieven die de jonge kunstenaars en literatoren elkaar schrijven spreekt niet alleen hun passie en strijd lust om het culturele landschap te vernieuwen, maar blijkt ook hoe zwaar deze ambitie soms op hen drukt. Nog volop rondtastend probeert Witsen zijn leven als kunstenaar invulling te geven volgens de verheven idealen die hij koestert. Het maakt deze periode tot een moeilijke en bewogen tijd in zijn prille kunstenaarsbestaan.

3 Willem Witsen, *Portret van Cobi Muller*, 1883. Zwart krijt, 195 x 152 mm. Groninger Museum.

4 Willem Witsen, *Portret van Cobi Witsen (Ewijkshoeve)*, 1885. Olieverf op paneel, 24 x 18 cm. Kunstmuseum Den Haag.

5 Witsen aan Van Looy, 30 november 1885.

6 Witsen aan Verwey, 7 augustus 1886.

1 Willem Witsen aan Cobi Witsen en Cobi Muller Amsterdam, 12 februari 1877

Amsterdam 12 Febr. 77.

Lieve Cobi! ik zal je eens eerst een kleine reisbeschrijving geven, of je die hebben wilt of niet.⁷

Wij zaten tot Monte Carlo met ons 7. Toen zaten wij tot Nissa⁸ alleen met een jonge speelster – vandaar zaten wij doodalleen tot Toulon en vandaar tot Marseille zaten we met een heer en een officier.

Langzamerhand zagen wij, misschien Pa niet maar ik wel, zagen wij zeg 'k, de zon dalen, de lucht rood worden, de schemering komen, donkerder en donkerder worden totdat 't stikdonker was. Toen sloot ik me oogen nadat ik een appeltje geknapt had.

't Gonzen van den trein, 't fluiten en sissen van den locomotief, als we een tunnel ingingen, 't stilhouden aan de stations, 't roepen van de conducteurs, in een woord al 't gejoel en al de stilte van een reis met den trein, behoef ik je niet zeggen (ofschoon ik 't net zoo geschreven heb), daar je dit net zoo goed, zoo niet beter weet dan ik. Wij kwamen aan in Marseille waar alles zoo was gebleven, als toen wij 't verlaten hadden, we kwamen in 't hotel, kregen een leelijke kamer op de eerste verdieping, en gingen daar slapen. Den volgenden dag bleven we in Marseille, (Pa schreef je wat we gedaan hebben) en toen gingen we tegen 4 uur op den trein, we zaten met ons vijven dus vrij ruim. Toen heb ik geslapen net zoo goed als in bed ofschoon ik 's morgens nogal pijn op een zekere plaats had. Ik kon me oogen bijna niet gelooven, 't regende dat 't goot, en de lucht was zoo grauw en grijs als ik 'm nooit tevoren gezien had. (Een 1ste klasse als ie niet geheel vol is, is makkelijker dan een coupé lit.) In Lyon 's avonds 10½ uur ben ik er nog even uit geweest, anders nergens.

In Parijs viel niet veel bijzonders voor. Pa had besloten dat we den volgenden dag met den middagtrein naar Brussel zouden gaan en vandaar 's morgens naar Amsterdam, zoodat wij voor 't eten thuis zouden *geweest zijn*...

Echter, de mensch wikt en God beschikt, dat weten jelui wel, kinderen, den volgenden morgen aan 't ontbijt, (ik hapte juist in een half maantje) (je bent toch niet in spanning hoop ik) kreeg Pa een briefkaart van Anna,⁹ een hollandsche met 't hollandsche wapen en 2½ cent er op, kregen we een briefkaart van Anna, die (namelijk de briefkaart) Pa meldde, of Pa vrijdags met den eersten trein naar huis wou komen

⁷ Witsen schreef deze brief nadat hij net met zijn vader was teruggekeerd van een reis naar Menton (Fr.). Daar verbleven behalve zijn zus Cobi en haar vriendin Cobi Muller – hier volgens familiegewoonte als 'Cobaas' toegesproken – ook Clara Eugenia Cramerus-Hooglandt en haar dochter Clara Everharda Cramerus ('Heev' in deze brief). De familie Cramerus woonde op Oosteinde 15, tegenover de familie Witsen, en bestond verder uit vader Alexander Robert Jacobus Cramerus, directeur van de Nederlandsch-Indische Handelsbank, en dochter Anna Cornelia Cramerus.

⁸ Nice.

⁹ Witsens zus Anna Witsen.

5 Willem Witsen, *Portret van Jonas Jan Witsen*, ca. 1890. Olieverf op doek, 98,5 x 97,5 cm. Kunsthandel Simonis & Buunk, Ede.

om 's avonds thuis te zijn want (maar 't was 9 uur toen wij die briefkaart kregen dus 't was te laat en we konden niet uit Parijs vóór 's middags naar Brussel) Grootpapa was erg ziek, men vreesde voor zijn leven, hij wilde Pa nog graag zien want hij had hem nog iets te zeggen. (Maak je niet ongerust Cobaas! hij leeft nu nog) maar Anna deed heel goed, om te schrijven want als hij dood was gegaan zou Pa erg kwaad geweest zijn dat ze niet geschreven had.¹⁰

Je kunt begrijpen dat 't een nare indruk maakte op ons. We gingen een paar laarzen koopen voor mij maar Pa dacht er zoo weinig bij dat hij vergat de prijs vooraf te vragen en toen hij ze gekocht had er 2023 fr. voor moest betalen. De terugreis was niet erg amusant, we kwamen om 11 uur 's avonds in Brussel, sliepen in 't Grand hotel vlak over 't station, en gingen 's morgens om 6 uur op weg naar Amsterdam waar we 's middags om 1 uur aankwamen.

Anna vertelde ons dadelijk dat grootpa nog niet dood was (ze zal je er wel over schrijven, ik houd er niet van de dingen zoo uitvoerig te beschrijven). 's Avonds na onze aankomst gingen wij, Pa, Anna en ik naar de Soirée van Cramer, waar 't quar-

¹⁰ Grootvader Jonas Witsen zou tien dagen later overlijden.

tet van Jean Becker speelde.¹¹ 't Was heel mooi, we waren met mijnheer Coenen, en toen vroegen wij dezen, of ie lust had naar 't Bal masqué te gaan, Mr Coenen wou wel en toen zijn we daarnaartoe gegaan, 't was heel aardig en prettig.¹² Om 3 uur gingen wij naar huis, en toen ik in bed lag, sliep ik 1 minuut erna en ben niet wakker geworden vóór 10 uur den zelfden dag, 's morgens. Pa en ik waren op geweest van 5 tot 3, dus waren we nogal moe. Maar toch niet al té. O jé wat heb ik nog veel te schrijven!!!!!!

Na 't ontbijt ben ik de boel eens op gaan nemen, me schilderbox uitgekapt, me kamertje opgeredderd etc., toen ben ik 's middags naar de skating rink¹³ geweest, Henri¹⁴ rijd heel mooi en er zijn een massa menschen die 't voor gezondheid moeten doen; vanmorgen ging ik door hondenweer naar Mr Philippeau op me gewonen tijd, ik heb heel gezellig met hem gepraat en geteekend.¹⁵ Hij kende Menton heel goed. Pa is vanmiddag naar Mr Cramerus geweest, Mijnheer was echter niet thuis maar Pa heeft jufvr. Grietsingaar¹⁶ gesproken.

Pa sprak Mr Cram. echter nog op de Soiree van Cramer. Gisterenavond was jufvrouw Cram. bepaald bij haar tante naast ons, daar is vreeselijk veel pret gemaakt.¹⁷ Ik hoorde dames lachen, Quarls (hoe wordt dat gespeld) lachen, Daan lachen, iedereen lachen.¹⁸ Vanavond ben ik op de Academie geweest, en heb ook heel prettig geteekend, de andere lui zijn me weer een eind vóór, een heele pan is me toch nog achter, ik zal de eerste wel weer gauw inhalen.¹⁹ Mr Willink van Collen was er niet wat me erg speet, 't is niet te hopen dat hij ziek is, ik had zoo graag met 'm gepraat over Menton.²⁰ (Als ik lang schrijf, ik doe 't nooit anders, begin ik altijd leelijk te knoeien; let daar niet op s.v.p.) Ik ben net van de Academie terug, we hebben vandaag weer anatomie gehad, van de beenen nu ken ik honderd spieren in elk been, eigenlijk 98 of 99.

Op Bal masqué sprak ik Daan, hij schijnt heel dikwijls brieven te krijgen van zijn nichtje, 't is toch een goeie jongen, als hij niet 'n beetje verwaand en meisjesachtig

11 Op 10 februari trad in Odéon (Singel 460) het destijds beroemde 'Florentiner' strijkkwartet op met Jean Becker als eerste violist. De soiree was georganiseerd door violist en concertmeester van het Paleisorkest Joseph Cramer en pianist Cornelis Holkamp, die samen het voorprogramma verzorgden. Cramer was bevriend met Witsens vader.

12 Frans Coenen, violist, componist, directeur van de Muziekschool van Toonkunst en vanaf 1884 directeur/mede-oprichter van het Amsterdamsch Conservatorium, was eveneens een vriend van de familie Witsen. Het Bal Masqué et Paré of 'Grande fête de carnaval' werd gehouden in Théâtre Tivoli, Nes 69.

13 De schaatsbaan bevond zich in het Paleis voor Volksvlijt, het tentoonstellingsgebouw dat sinds 1864 was gevestigd aan het Frederiksplein en in 1929 door brand werd verwoest.

14 Witsens broer Hendrik Witsen.

15 Witsen kreeg tekenles van de kunstenaar Carel Philippeau.

16 Verbastering van de naam van Trientje Geertsinga, een trouwe dienstbode van de familie Cramerus.

17 Naast de familie Witsen, op Westeinde 26, woonde Willemina Cramerus-Hooglandt, een zus van Clara Eugenia Cramerus-Hooglandt. Zij was getrouwd met Jan Cornelis Cramerus, een broer van Alexander Robert Jacobus. De zussen Hooglandt waren dus getrouwd met de broers Cramerus.

18 Quarls is Adriaan Willem Quarles van Ufford, schoonzoon van Willemina en Jan Cramerus, getrouwd met Clara Eugenia Cramerus die vernoemd was naar haar tante. Daan is Jan Daniël Cramerus, zoon van Willemina en Jan Cramerus.

19 Vanaf november 1876 volgde Witsen zo'n vier keer per week avondlessen aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam.

20 De Amsterdamse fabrikant, amateurkunstschilder en mecenas Wilhelm Ferdinand Willink van Collen.

was zou hij heel aardig wezen, hij praat altijd heel prettig en door en door fatsoenlijk, wat men bij de tegenwoordige jongelui zelden vind. Op de reis van Brussel naar hier zijn we 4 maal over moeten stappen en zaten aldoor alleen met een franschman. Op 't oogenblik dat ik dit neerschrijf hoor ik M^r. Polkijn met Pa spreken, hij is lijmeriger dan ooit!²¹ Vanmiddag kregen we een telegram (terwijl ik 't andere velletje vol krabbelde), dat M^r. P. 's avonds om 9.17 zou komen als 't goed was. Ik heb nog nooit zoo'n langen brief geschreven, op Cobaas brief antwoord ik niet dan over eenige tijd, vooreerst heb ik genoeg van schrijven maar niet van ontvangen, zeg dat ook als je wilt aan M^r. Cramerus. Morgen of overmorgen gaan we hoop ik (Anna en ik) naar Mevr. haar dochter, Anna zei ze kende jufv. Cr. zeer goed. Op 't oogenblik zit ik omringd van koppen Minervaas en Junoos etc., je kent ze, als ik me oogen sluit loop ik in Menton, maar ik denk er niet graag over, dan krijg ik een bedrukt gevoel, 't was daar zoo mooi en prettig in de rotsen, of als ik 's avonds alleen met me jas over me schouders over de kaai wandelde in de manenschijn, de ruischende zee naast me, Menton verlicht rechts, en zoo stil en prettig, millioenen en billoenen sterren aan de lucht. Ik heb al drie maal gezucht sinds ik zit te schrijven. Schrijf maar veel. Hoe is 't met 't Carnaval gegaan? Hoe maakt M^r. Cr. 't en jelui en hoe is 't weer, schrijf me dat maar gauw.

Ik zal wel veel fouten hierin hebben, maar ik heb geen lust dezen brief geheel over te lezen, 't zijn allemaal fouten van 't gauwe schrijven.

Als een jongen jongen zooals ik in Amsterdam is, voelt hij 't onderscheid van atmosfeer, wanneer hij eenige tijd tevoren in een anderen geleefd heeft. Ik meen niet de warmte en lucht, maar de menschen, eerst onder jelui, en 's avonds bij Mevr. Cr. en Heev. en met Pa praten en zoo, en nu onder die lummels van eenden die ik nog minder acht dan beesten want die weten niet beter, terwijl zij maar flauw en altijd even ongemanierd van taal en manieren zijn. Nu zal je zeggen 't ligt veel aan de jongelui waar je mee omgaat, ik heb geen vrienden, in 't geheel niet, zeker wel 1000 kennissen, elken dag kom ik er een paar honderd tegen, elk oogenblik 1 of 2, als ik me neus maar buiten steek. Geen een heeft gezond verstand geloof ik, men kan over geen een onderwerp met hen praten, geen boek hebben ze ooit gelezen, zelfs die, die knap heeten zijn toch flauw, nullae regulae sine exeptione, geen regel zonder uitzondering. Er zijn wel die goed en aardig zijn maar dat is één op de honderd. Ik zit 't liefst bij M^r. Philippeau alleen 4 uur lang te teekenen, dan denk ik plezierig. Of 's avonds op de Academie daar zijn nog wel aardige lui, tenminste die praten over teekenen en schilderen, dat is hun vak, daar weten zij van mee te praten, dat gaat dus. Je begrijpt er niets van wat ik geschreven heb, je begrijpt niet wat ik meen, ik kan ook zoo moeielijk schrijven als ik niet praten kan, ik wil wedden dat er dingen zijn die je niet met me eens bent van wat ik schreef maar ik kan er niets aan doen. Ik kan me niet anders uitdrukken, is dat bekrompenheid? 2 standtjes had ik al met kennissen. Een vroeg me of ik een sigaar wou opsteken? Dank je, 1: waarom niet? (ik) omdat ik niet wil, 1: waarom wil je niet? (ik) dat gaat je niet

21 Andries Polkijn, gepensioneerd inspecteur van de administratie van de marine.

aan, ik vind 't beter 't niet meer te doen, 1: dat is flauw, (ik) vindt je? 1: Ja (ik) dat spijt me, 1: Och 't is kletsen, ik vind 't flauw (ik) schouder ophalen, uit. Een oogenblik later anderen: rook je niet? wil je een sigaar? (ik) merci, (hij) waarom niet? (ik) vraag 't hem, op n° 1 wijzend, 1: hij is zeker misselijk geworden zegt n° 1, dat is een jongen, ha ha die niet rookt, je begrijpt dat ik niet met die lui wil omgaan maar ze dringen zich op. De jongen was me niet waard dat ik em bij zijn kraag pakte. De meeste anderen gaven me echter gelijk, nu ik in 14 dagen niet gerookt heb bevalt 't me veel beter. Nu zal ik zien dat ik nog een paar lijstjes koop. Vanmorgen overreed de tram, waarop ik ook was, een hond, 't dier gaf geen schreeuw maar keek verschrikkelijk benauwd maar toch goedig op naar ons, een bloedstroom golfde hem zijn buik uit. Hij liep op de rails, kreeg een klap van 't paard en viel onder 't wiel, de wagen ging te snel dat de koetsier remmen kon, 't was des mans schuld niet.

Nu Cobaas kan ik niet veel meer schrijven. Anna is vanavond met Henri naar de galavoorstelling van 't Amsterd. Stud. Corps.²² Doe vooral de compl. aan Mevr. Cramerus en aan Heev. Schrijf me gauw terug. We zullen wel gauw naar Jufvr. Cramerus gaan, hoop ik. Pa vraagt me of me brief nog niet af is en Mijnheer Polkijn zegt heel geestig, is 't een geïllustreerde brief Willem, vooral de naam voluit.

Pa is heel wel en zal je morgen wel schrijven, zooals je weet is Karel in Batavia aangekomen.²³

Nu B.aas hoop ik, dat je goed zult slapen, dat is de nachtwensch van je liefh. broer,
W.

2 Willem Witsen aan Jacobus van Looy Parijs, 28 mei 1882

Paris 28 Mai 82

Toen wij vanmorgen in den tuin van het Museum Cluny zaten, lazen we je brief; we hebben dikwijls zamen over Parijs gesproken, en had ik een flauwe herinnering aan 't geen ik er vroeger van zag; dat alles herinner ik me nu veel beter, omdat duizend dingen eraan doen denken.²⁴ Ik voor mij zal geen poging doen je eenig denkbeeld trachten te geven van alles hier, en allermint van den Salon of Louvre. Eerlijk gezegd is in veel opzichten de Salon me erg tegengevallen, niettegenstaande er eenige schilderijen zijn, zoo heerlijk, dat 't alle verwachting of verbeelding te

²² Deze galavoorstelling van het Amsterdamsch Studentenkorpis vond plaats in de Stadsschouwburg.

²³ Witsens broer Karel vertrok op 23 december 1876 naar Batavia, waar hij op 2 februari 1877 aankwam en twee jaar later aan tuberculose zou overlijden.

²⁴ Hoewel nergens gedocumenteerd kunnen we aannemen dat Witsen samen met Cobi en Coba voor enkele weken in Parijs verbleef.

De schilder, etser en fotograaf Willem Witsen (1860-1923) stond midden in de wereld van de kunst en literatuur van zijn tijd, een periode die op artistiek gebied gekenmerkt werd door grote veranderingen. De bewaard gebleven correspondentie laat zien dat Witsen gemakkelijk vriendschappen sloot met beeldend kunstenaars en literatoren, en dat hij uitgroeide tot een sleutelfiguur in een groep die bekend zou worden als de beweging van Tachtig. Nauw betrokken bij het tijdschrift *De Nieuwe Gids* zette hij, samen met onder anderen Jan Piet Veth en Maurits van der Valk, de aanval in op de oudere generatie kunstcritici. Ook richtte hij met enkele vakgenoten de Nederlandsche Etsclub op om de vrije etskunst nieuw leven in te blazen.

Deze selectie van 141 brieven, verzonden en ontvangen door Witsen, geeft een uniek beeld van het kunstenaarsleven in de decennia rond 1900, en toont hoe Witsen zich ontwikkelt van een vurig en opstandig jongeling tot een gevestigd kunstenaar met enige faalangst, die aan het eind van zijn leven moeite had aansluiting te vinden bij de kunst van de jongere generatie.

Onder de afzenders en ontvangers zijn bekende kunstenaars als de schilders Jacobus van Looy, Willem Bastiaan Tholen, Eduard Karsen, Jan Toorop, Isaac Israëls, en de literatoren en dichters Willem Kloos, Albert Verwey, Hein Boeken, Frederik van Eeden en Arthur van Schendel.

De brieven gaan over familie, vrienden en liefdes, over ruzies en misverstanden, successen en verdriet. Witsen schrijft over zijn kunstopvattingen en die van anderen, over zijn zoektocht naar onderwerpen op het platteland en in steden als Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht en Londen en zijn relatie tot de kunsthandel en de grillige kunstmarkt. Ook zijn fascinatie voor de fotografie en zijn reizen naar Amerika en Nederlands-Indië komen aan bod.

